

Érák, szubkultúrák, szocializáció, férfi agy kontra női agy a gendernyelvészet tükrében

ÜRMÖSNÉ SIMON Gabriella

A tanulmány abból a gendernyelvészeti tételből indul ki, hogy a nők és a férfiak diskurzusa eltérő. A diszkrepanciák nemcsak a távoli szubkultúrákon belül nyilvánulnak meg, hanem mindennapi életünk folyamán is. Történelmi, diakrón síkon haladva a nőket megillető jogokra is kitérek, majd olyan jellemzőkre, mint az észlelés, az érzékelés, a szocializáció, az iskolázottság, a megkésett beszédfejlődés, az agyi reprezentáció és a nyelvi attribútumok a nők és a férfiak nyelvhasználatát tekintve.

A gendernyelvészet diszciplínája

A *gendernyelvészet* egy olyan tudományterületet takar, amely a nemek nyelvhasználatával foglalkozik, és arról gyűjt adatokat, hogy hogyan használják a férfiak és a nők a nyelv különböző modalitásait – beszéd, írás, számítógéppel segített kommunikáció –, hogyan viselkednek, miként kommunikálnak a magánéletben és a közélet különböző területein. Továbbá koherens egységbe rendezi a különféle tudományoknak és tudományterületeknek – orvostudomány, szociológia, pszichológia, földrajz, antropológia – a két nem nyelvhasználatát érintő ismereteit.¹ Egyes kutatók tagadják a gendernyelvészet létjogosultságát, utalva a nem szignifikáns eltérésekre, míg vannak laikusok, akik mindennapi tapasztalataik alapján úgy vélik, hogy a nők és a férfiak nyelvhasználata nagyon eltérő egymástól.

Kevésbé laikusok számára íródott Deborah Tannen: *Miért értjük félre egymást?* című könyve, melyben a szerző kultúraközi kommunikációként taglalja a férfiak és a nők diskurzusait. Nézete szerint különböző tapasztalatokra épülő szokások és minták hálózatát hozzuk magunkkal, amely eltérő neveltetésünkéből és szocializációnkból adódik. Kora gyermekkortól a fiúk és a lányok eltérő szubkultúrában nőnek fel, a szülők eltérő módon kezelik őket, másképp beszélnek hozzájuk, s ebből következik, hogy felnőttkorukban is másképp fognak kommunikálni.²

1 Huszár (2009)

2 Dobos (2006)

Érák, szubkultúrák, iskolázottság és szocializáció

Arisztotelész szerint a nő egy „fogyatékos lény”, Aquinói Szent Tamás szerint pedig „sikerületlen férfi”. A mitológia (perzsa, görög), és a zsidó–keresztény gondolkodás is utal a nők alacsonyabb rendűségére (például a vallásos férfiak reggeli imájukban köszönetet mondanak, amiért nem nőnek születtek, továbbá a nőt másodrangú emberként, a bűn forrásaként aposztrofálják). A kereszténység a nőt teszi felelőssé a bűnbeesésért, mondván, hogy a férfit ő csábította engedetlenségére, az isteni parancs semmibevételére. Jóval kevesebb olyan utalással találkozhatunk, ahol a nőt magasabb rendűnek ábrázolják (ilyen például a babiloni Istár, a szemita Asztarté, a görög Gaia, Rhea, Kübelé vagy az egyiptomi Ízisz, a teremtés hatalmas erejét, kegyetlenségét és bőkezűségét képviselő női istenségek, akiknek alárendeltjei a férfi istenek).³

Számos utalás szól arról is, hogy a férfiak uralják a diskurzusok magasabbra értékelt formáit, és ezt a nyelvész sem vonja kétségbe. Mindennek *történelmi vonatkozásai* is vannak, hiszen Európában a 17. század közepéig a nőknek nem volt joga felszólalni a parlamentben, nem vehettek részt a törvények megalkotásában, és teljesen alárendeltek voltak a férjüknek. A férj tartotta a kapcsolatot a külvilággal, és elvárták tőle, hogy jártas legyen a beszédben. Ezzel szemben a feleség kommunikációs gyakorlata főként a házon belül zajlott, tőle azt várták el, hogy a „csendje dicsérje”.⁴ A férj ellenőrző és fegyelmező jogot gyakorolhatott felesége személyét és tulajdonát illetően. Kijelölte kettejük tartózkodási helyét, megvolt a joga ahhoz, hogy felügyelje felesége barátait, társadalmi kapcsolatait, levelezését, és megakadályozhatta, hogy az otthonán kívül munkát vállalhasson. Így a férjnek joga volt ahhoz, hogy felesége mozgási és cselekvési szabadságát minden tekintetben korlátozza, hisz ő képviselte feleségét a közéletben, valamint a hatóságok előtt. Az 1794-es porosz törvénykönyv hasonló módon szabályozta a feleség jogait. A korlátozó rendelkezések egyike-másika a huszadik század második feléig fennmaradt, és az európai jogfejlődés úgy alakult, hogy csak a huszadik század közepén törölték el a házasságra vonatkozó joganyagból azokat az elemeket, amelyek különbséget tettek a férj és a feleség között.⁵

A női kommunikációs tér korlátozottságára azonban nemcsak történelmi példákat tudnánk felsorolni, hanem aktuális gyakorlatokat is: az afganisztáni tálib uralom érájában például még 1990-ben is megtagadták a nőktől az oktatást. Az új-guineai Gapun faluban a nőket kizárják a férfi házában tartott döntéshozó gyűlésekből, így a nők nem is ismerhetik meg közelről a közvetlen, konszenzuskereső beszédstílust. Persze kevés ellenpéldát is találunk, ahol a nők kommunikációs tere sokkal tágabb kontextusba helyeződik. A tok pisin nyelvben például „kros”-ként (‘mérges’) ismert egy sajátosan női beszédműfaj, amely azon személyek hosszú, hangos szidalmazása, akik megsértették az érintett nőt. Eltérő továbbá a nemi diskurzus Pápua Új-Guineában is, ahol a nők szereprepertoárjához tartozott például a faksznizás, a rituális inzultus, a helyi nyelv-

3 Huszár (2009)

4 Juhász–Kegyesné (2011)

5 Huszár (2009)

ven való dühös kiabálás, mások (beleértve a férfiakat is) trágár szidalmazása. Ebben a nyelvben, a férfiak repertoárjához tartozik a problémák higgadt, kooperatív meg tárgyalása. A különbség abból fakad, hogy a közösség hiedelme szerint csak a férfiak birtokolnak bizonyos fontos tudáselemeket, amelyek megismerése a nőkre vagy a gyerekekre nézve veszélyes is lehet. A férfiaknak tehát mérsékelniük kell magukat a mindennapi beszélgetésben, nehogy titkos és veszélyes tudásuk illetéktelen fülekbe jusson. A férfiak birtokolta hatalom önmérsékletre kötelezi őket. Hasonló a helyzet a madagaszkári malgasz nyelvközösségekben, ahol a férfiak a mindennapokban is viszsza fogott, nyugodt stílusban tárgyalnak, kerülnek a konfliktusokat, és szükség esetén békéltető szerepet vállalnak.⁶

Azt sem érdemes figyelmen kívül hagyni, hogy a nő és a férfi *társadalmi helyzete* nagyon különbözik egymástól az egyes történelmi korszakokban és kultúrákban. A nyugati társadalmakban élő nők számára az önmegvalósítás, a társadalmi felemelkedés számos lehetősége nyitva áll. Ugyanakkor a hagyományos iszlám társadalmakban még az arcukat is el kell takarniuk, ha kimennek az utcára, el vannak zárva a tágabb közösségtől, a tanulástól, a személyiség kibontakozásának legtöbb módjától. Az arab nőkre a szülőhazájuktól távol is rendkívül szigorú szabályok vonatkoznak az öltözködésben és az etikettben egyaránt. Még Londonban is sokuk arcát milliókat érő maszkok takarják. Teljesen természetes számukra, hogy az asszony a férj mögött cipekedik egy hosszú lepelben, miközben a férfi rövidnadrágban és strandpapucsban megy előtte. A drágább öltözéket viselő asszonyoknak van lehetőségük arra, hogy férfiak nélkül vásárolhassanak, de ők sem szólhatnak a férfi eladókhöz, csupán mutogathatnak.

A nemek közötti lingvisztikai diszkrepanciákat az *iskolázottság hiányával* is magyarázzák a nyelvészkutatók. Magyarországon 1895-ig nők nem tanulhattak egyetemen, ekkor Ferenc József egy királyi határozattal engedélyezte felsőoktatási képzésüket, de csupán a bölcsész kari, az orvosi és a gyógyszerészeti karokon. 1918–19-ben egy rövid időre minden egyetemi képzés megnyílt a nők számára, ez azonban a húszas években megváltozott. Nem volt ugyan tiltó törvény, de rendeletek korlátozták a nők egyetemre jutását, és csupán 1946-tól kezdve nyíltak meg a nők számára az egyetemek kapui. A felsőfokú végzettségűek aránya az ezredfordulón billent át a nők javára.⁷

Ha a társadalmi nem és a *szocializáció* szemszögéből közelítjük meg az eltéréseket, akkor figyelembe kell vennünk, hogy a társadalom által elvárt viselkedésmódozatokat neveltetésünk során sajátítjuk el (akárcsak az attitűdöket), s ennek során a lányokat a kedvességre biztatják, a fiúkat pedig az érdekérvényesítésre. Nem szabad megfélemlenünk továbbá a ruhaneműk színének és típusának megválasztásáról, amely csecsemőkorunktól fogva adott. A fiúk és a lányok eltérő nemi szocializációja mellett érdemes azt is megemlíteni, hogy a népmesékben, amelyekben nevelkednek, az aktív hatalommal bíró nők részben démonikus, részben nevetséges figurák: boszorkányok, gonosz mostohák, vasorrú bábák. Összességében elmondható, hogy a népmesék tradicionális nemi szerepfelfogást közvetítenek. A gyerekek nemi szerepre való szocializációja a családban

6 Uo.

7 Huszár (2009)

és annak szűkebb környezetében kezdődik el. A nyelvi szocializáció ennek során kétféle szerepet játszik: egyfelől a gyermeket példamutatással és hibáinak javításával megtanítják beszélni, másfelől a nyelv közvetítésével tanítják meg a viselkedésre.⁸

A lingvisztikai diszkrepanciák megnyilvánulásai a nyelv egyes szintjein

Egy európai ember számára a nemek közötti nyelvi különbözőség talán a fonetika és a fonológia szintjén a legmeglepőbb, mert nehezen tudjuk elképzelni, hogy egy férfi és egy nő más hangot ejt ki ugyanazon szónál. A *fonológiai oppozíciót* tekintve a csukcs népnél Jespersen azt a megfigyelést rögzítette, hogy míg a férfiak az alábbi szavakat: »nirak« ('kettő'), »rerka« ('rozmár') ebben a hangi összetételben ejtették, addig a nők »nizak« és »zerka«-ként.⁹ A bengáli indiai nyelvben a nők kezdő /l/ hangot használnak, ellentétben a férfiakkal, akik kezdő /n/ hangot ejtenek.

Fonetikai síkon haladva tovább elmondható, hogy a nők alaphangja magasabb, mint a férfiaké. Míg a férfi zöngéjének alaprezgése 80–140 Hz, úgy a nőé 160–260 Hz.¹⁰ Ez a különbség anatómiai, biológiai, kulturális és szociális tanulási folyamatokkal és eltérésekkel magyarázható, többek között azzal, hogy a férfiak hangszalagjai hosszabbak és vastagabbak. A fiúk és a lányok hangszalagjainak különbsége a nemi hormonok, de leginkább a tesztoszteron fokozott termelődésének hatására kezd tíz és tizenhat éves kor között kialakulni. Noha a hangmagasság testi alapja, a hangszalagok eltérő hosszúsága csak kamaszkorban kezd kialakulni, a fiúk már hatéves koruk körül elkezdnek mélyebb hangon beszélni, mint a lányok, azáltal, hogy a gégefőjüket leszorítják, és a hangzó üreget tudatosan megváltoztatják. A nők gazdagabb mondatfonetikai eszközzel élnek, dallamosabban, színesebben beszélnek, és nagyobb kiterjedésű dallamsémát használnak.¹¹ Sok esetben még a kijelentő mondatokat is kérdő intonációval alkalmazzák.

A *morfológiai szintet* tekintve Kaliforniában a yana és a chiquito férfi indiánok – ellentétben a nőkkel – még egy ragot fűznek hozzá a szavaikhoz abban az esetben, ha azonos neműekhez beszélnek. Például, ha egy nőhöz beszélnek, a „szarvas” szóra azt mondják, hogy „ba”, a „bana” helyett, amit egy férfinak mondanának. Sapir szerint ez a jelenség a megadott kommunán belül a nők alacsonyabb státuszára utal.¹² A morfológia kapcsán fontos megemlíteni, hogy a személyragok a társadalmi nem változásait dokumentálják. A hindi nyelvben például az ige személyragjaival utalnak a beszélő személy nemére.

Érdekesképpén megemlítendő, hogy a két nem között álló eunuchok, a hijrák pillanatnyi külső megjelenés, azaz ruha alapján választják meg a személyragot.¹³ Edina Eisskovits¹⁴ a Sydney munkásövezetében élő kamaszokon végzett kutatómunkájában a

8 Huszár (2006)

9 Huszár (2009)

10 Kassai (1998)

11 Hewton (1995) 60.

12 Sapir (1921)

13 Hall (1997)

14 Coates (1993)

nem standard múlt idő és a nem felcserélhető „don't” használatát vizsgálta. Felmérése kimutatta, hogy utóbbi használata egyértelműen nemspecifikus a férfiak körében.

A *lexémák* tekintetében külön kiemelendő a *verbális tabuk*, az „üres” melléknevek és a *nyomatékosító szavak* használata a nemek tükrében. Lakoff¹⁵ a kedveskedő megszólításokat, mellékneveket és a nyomatékosító elemeket is a nőknek tulajdonította, mint például: „imádnivaló”, „bájos”, „édes/cuki”, „aranyos”, „isteni”, „annyira”, „olyan”. Ami a nyomatékosító szavakat illeti, Jespersen¹⁶ szerint az „annyira” szó egy örök érvényűen feminin kifejezés, amely az „aranyos” jelzővel párosítva igen elterjedt a nők körében.¹⁷

A *kommunikatív stratégia* szempontjából a *káromkodást kifejező lexémákról és a tabunak számító kifejezésekről* írtakat is áttekintettem a gendernyelvészeti szakirodalomban. Lakoff és Kramer kutatásai¹⁸ is igazolták, hogy a férfiak többet cáromkodnak, és gyakrabban használják a „francba” kifejezést, míg a nők ehelyett az „istenem” szót preferálják. Ha a nyugati társadalom színterét vizsgáljuk meg, megállapíthatjuk, hogy a trágár szavak nyilvános használata a 19–20. században a nők számára tabuszerűvé vált, használatát az erővel és a férfiasággal kapcsolták össze. Egy 1940-es felmérés azt mutatta ki, hogy a nők kevesebb trágár szót használtak, mint a férfiak.¹⁹

Amit tilos kiejteni: nyelvi tabuk

A *tabunak számító kifejezések* kapcsán, a női nyelvi tabukat vizsgálva Caroline Humphrey²⁰ döbbenetes lingvisztikai eredményekre jutott Mongólia távoli településein. Rámutatott, hogy a nők számára tilos egyes szavak kiejtése, mint például a ragadozóké, a hegyké, a folyóké, mert azt tanítják nekik, hogy szellemek szállják meg ezeket az állatokat és helyeket, ezért tilos kiejteni a nevüket. Tilos továbbá kiejteniük a férjük bátyjának, apjának és nagyapjának, bármely férfi rokonának a nevét. A nyelvi szabályok még arra is kiterjednek, hogy azokat a szótagokat is tilos a nőknek kiejteniük, amelyek megegyeznek vagy esetleg hasonlóak a tiltott nevekhez. Ha például a férfi neve „Xarzun”, amely a „xarax” (‘nézni’) szóból származik, akkor a nőnek ezt a szót kerülnie kell, továbbá a „xar” (‘fekete’) szót is. Ehelyett a „bargaan” kifejezést kell használnia, amely mongolul azt jelenti, hogy ’sötét, homályos’.²¹

Hasonló nyelvi tabuk jöttek létre a bengáli közösségen belül, ahol a fiatalabb beszélőpartnernek tilos a feljebbvalóját a nevéen szólítani. Mivel a nő a férje alárendeltje, ezért nem ejtheti ki a nevét. Amikor utalna rá, akkor mindezt körülírással teszi, mint például: „suncho” „hallod?”. Ha például a férj neve „Tara”, ami ’csillag’-ot jelent, akkor feleségének tilos férje nevét kiejteni, helyette a „nokkhotra” szót használja férje megszólítására, melynek jelentése ’mennyei test’.

15 Lakoff (1973)

16 Jespersen (1922)

17 Coates (1993)

18 Kramer (1974)

19 Huszár (2009)

20 Humphrey (1978)

21 Coates (1993)

A tabuk kapcsán talán a legmegdöbbentőbbek a zulu nyelv egyes tilalmai, amelyek megszegéséért halálbüntetést alkalmaznak (ha például a feleség kiejti az apósa vagy annak férfi testvéreinek nevét). Ha a tabu név /z/-t tartalmazna, akkor például az „amanzi” szó (‘víz’) használata tilos lenne, és helyette az „amandabi” kifejezést kellene használniuk.²²

A nemek közötti nyelvi tabut tekintve a laterális közvetettség szélsőséges formájára van szükség abban az esetben, amikor a közvetlen illokúciós aktusokat tabu tiltja. Bizonyos ausztráliai népcsoportoknál „*anyósnyelvek*” alakultak ki, amelyeket olyan rokonok jelenlétében használnak, akik előtt tilos beszélniük.²³ Amikor például egy asszony kommunikálni akar a vejével, akit nem szólíthat meg közvetlenül, akkor egy közelben lévő kutyához vagy gyerekhez beszélhet csupán. Mivel közvetlenül nem mondhatja ki, hogy: „naindan naiya may ken ya’a” (‘vej, én dohányom semmi’), ezért kerülőnyelven a lánya kutyájához szól: „kemian mampi naiya kon katume” (‘lányom fia, azaz a kutya, a tuwa gyerek gyereke, én dohány semmi’). Abban az esetben, ha a vejnek nincs dohánya, ahelyett hogy közvetlenül válaszolna, ő is a kutyának intézi mondandóját: „naindan naiya katum” (‘fiú a kutyához, nekem sincs’). Ha mégis lenne egy kis dohánya, akkor azt mondhatná: „inwé nainda wetta” (‘fiú, itt van egy kis semmire se jó’). A Wik Monkan szubkultúrában az emberek az „oldalra beszédet” alkalmazzák (nonk wonk tonn) a lineáris címzetthez szóló „egyenes beszéddel” szemben (wik koi’um).²⁴

Chilében, az araukániai kultúrában mást várnak el a férfi, és mást a női beszédétől. Az araukániai férfitől, aki kiváló társalgó és szónok, sőt kitűnő emlékezzettel is rendelkezik, a társadalma azt várja el, hogy gyakran kommunikáljon, mivel a beszéd a vezetői szerepvállalás és a férfias értelem jele. Ugyanakkor a nő nyugodt, alávetett és férje jelenlétében hallgatag. Az összejöveteleken, míg a férfiak kommunikálnak, addig a nők összegyűlve, szótlanként ülnek, vagy legfeljebb suttognak. Ebben a szubkultúrában a nők csak egyfajta társas éneklés (ulkantun) segítségével fejezhetik ki az állapotukat, mely segítségével kifejezhetik a figyelmetlenséggel, a helytelen bánásmóddal vagy a zavartságukkal kapcsolatos érzéseiket. Kizárólag abban az esetben nézik el egy nőnek a kiemelkedő verbális teljesítményt, ha egy szellem sámánisztikus közbenjárójaként szólal meg.²⁵ Amikor a feleség először lép be a férje házába, elvárják tőle, hogy némán, a fal felé fordulva lekuporodjon, és senkire se nézzen. Hónapoknak kell elteltie, mire megengedik neki, hogy megszólaljon, de akkor is csak módjával.

A madagaszkári társadalomban a férfiakra például csak azért jellemző az indirekt beszédmód, mert az magasabb presztízsű közlésmóddal jár együtt, míg a madagaszkári nők direkt közlésformája egy tisztátalan, de mindenképpen alacsonyabb presztízsű változat.²⁶

22 Coates (1993)

23 Pléh et al. (2001)

24 Uo.

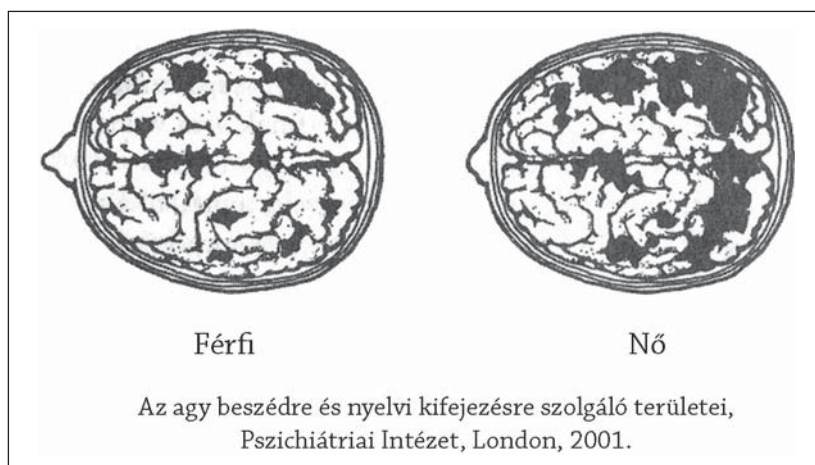
25 Hilger (1957)

26 Juhász-Kegyesné (2011)

Férfi agy kontra női agy: eltérő agyi leképeződés, észlelés, érzékelés és beszédprodukción

Tudományos kutatások igazolják, hogy a genetikailag vezérelt, eltérő fejlődés a fiúk és a lányok esetében az agyban is kimutatható különbségekhez vezet. Katherine Bishop és Douglas Wahlsten 1997-es összehasonlító metaelemzése²⁷ komputertomográfias felvételekkel bizonyította, hogy a corpus callosum (a jobb és a bal agyféltekét összekötő szerv, a kérges test) nagysága és idegsejthálózatának gazdagsága nagy különbséget mutat a két nemi csoport között. Boncolások azt tárták fel, hogy a nőknél a két agyféltekét összekötő kérges test vastagabb, mint a férfiak esetében. Az ezen keresztül futó pályák keresztmetszete nagyobb, a rostok dúsabbak, több idegsejtet tartalmaznak, ez pedig élelnebb kapcsolatot tesz lehetővé a két félteke között. A kérges test átlagosan 10 százalékkal vékonyabb a férfiaknál, és 30 százalékkal kevesebb kapcsolatot létesít a két félteke között. Mivel a férfiaknál a kérges test kevesebb rostot tartalmaz, a jobb és a bal agyfélteke működése függetlenebb egymástól. Mivel a kognitív feladatok (így a beszéd is) mindkét agyfélteke aktivitását megkívánják, a kettő közötti fokozottabb kapcsolat női előnynek mondható. Egyes kutatók úgy vélik, hogy ezen anatómiai adottságok következtében a nőknél a nyelvi funkcióba jobban bevonódik mindkét agyfélteke, ez pedig jobb teljesítményhez vezet. Bennett Shaywitz 1995-ös kísérlete alátámasztja ezt a megfigyelést, amely igazolta, hogy a verbális feladatok megoldásakor a férfiaknál csak a bal agyfélteke mutat aktivitást.²⁸

Az agy rétegfelvételei alapján megállapítható, hogy a nők beszédkapacitása lényegesen nagyobb a férfiakénál, mivel a beszéd és a nyelvi kifejezés mezői jóval kiterjedtebbek (1. ábra).

1. ábra: A nyelvi kifejezés mezői az agyban²⁹

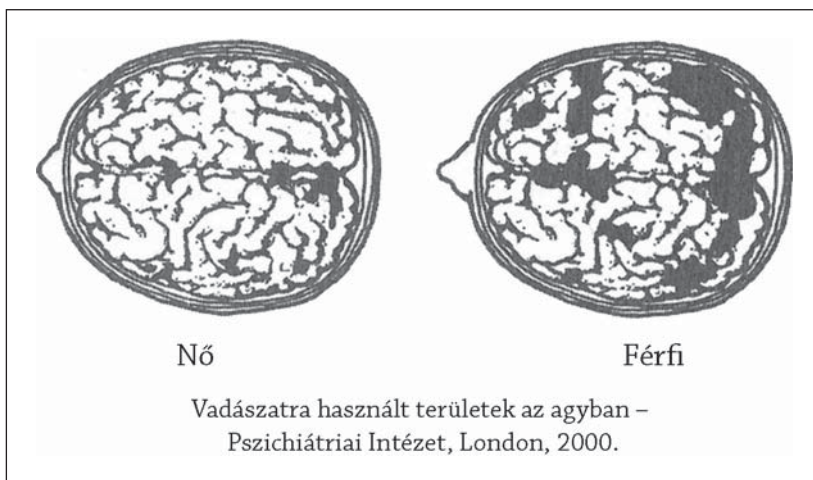
²⁷ Bishop–Wahlsten (1997)

²⁸ Huszár (2009)

²⁹ Forrás: Pease–Pease (2005)

A női verbalitást nemcsak az agyban megtalálható, nyelvi kifejezésre használt területek kiterjedtsége segíti elő, hanem az ösztrogén hormon is, amely a kommunikációért felelős idegsejtkapcsolatok kialakulását is elősegíti. Ha az agy méreteit vesszük alapul, akkor a férfiaké átlagosan 1336 grammot, míg a nőké 1198 grammot nyom. A nőknél nagyobb a hippocampus mérete, amely a rövid távú memóriáért felel, míg a férfiaknál a fali kéreg és az amygdala nagyobb. A női agyban 50 százalékkal kevesebb szerotonin található, mint a férfiakéban, s ez depresszívebb hajlamot idézhet elő.

Az észlelésben és az érzékelésben is kimutathatók eltérések, mely biológiailag determinált teljesítménykülönbségeket ugyancsak célszerű figyelembe venni. A kutatások szerint a látást kivéve minden érzékelési és észlelési modalitásban jobbak a nők. Megbízhatóbbak a megítéléseik a négy alapvető íz terén, szaglásuk, tapintásuk és hallásuk is jobb. A lány csecsemők négyszázszor gyakrabban veszik fel a szemkontaktust másokkal, mint a fiú csecsemők. Noha a látás tekintetében, a látásélesség és a térlátás kapcsán a férfiak érnek el jobb mutatókat, a nők sötétben jobban látnak, és periférikusan is. A szintévesztés a férfiakat érinti, és ők is örökítik tovább ezt a hajlamot. A férfiak jobbak a térérzékelésben, jobban eligazodnak a térképen, ügyesebben navigálnak járműveikkel, és jobban fel tudják mérni a sebességet, szöveget, távolságot, továbbá a térbeli koordinátákat. A gyakorlatban ügyesebbek a párhuzamos tolatásos parkolásban, az autópályára történő besorolásban, a labdajátékokban és a mozgó célpont eltalálásában. Mivel a férfi 100 ezer éven keresztül minden reggel felkelt és leterített egy ehető célpontot, ezért az agyban olyan speciális területek fejlődtek ki nála, amely képessé tette az ügyes vadászatra. Mai szóhasználattal élve: az agy vizuális-térérzékelő területe a férfiaknál jóval fejlettebbé vált, mint a nőknél (2. ábra).

2. ábra. Az aktív térérzékelő területek³⁰

30 Forrás: Pease–Pease (2005)

Ugyanakkor a perceptuális fürgeség kapcsán a női mutatók jobbak.³¹ Fontos tapasztalat, hogy a fiúknál gyakrabban fordul elő megkésett beszédfejlődés, diszlexia és dadogás, mint a lányoknál. A lehetséges káros hatás a magzatkorban – Galaburda és Geschwind szerint³² – a fiúk testében keringő férfi tesztoszteronhormon, amely gátolja a kéreg növekedését. A két agyfélteke fejlődésének eltérő sebessége miatt a bal oldalra gyakorolt hatás súlyosabb lehet a jobb oldalnál. Ez a magyarázat tehát a nők beszéd-képességben megmutatkozó előnyére, a fiúk szempontjából pedig a „rosszul időzített” hormonális hatásra.³³ Számszerűsítve: a megkésett beszédfejlődés 70 százalékban a fiúkat veszélyezteti, továbbá a megkésett beszédfejlődés apai részről kétszer olyan gyakran öröklődik.³⁴ A dadogás, amely a beszéd folyamat zavarát mutatja, a fiúk 4 százalékát érinti.³⁵ Az autizmus, amely idegrendszeri károsodás, a fiúk esetében 3–5-ször gyakoribb, ugyanakkor ezt a viselkedészavart oxigénhiány és magzatkori fertőzés is okozhatja.³⁶ Nem meglepő továbbá, hogy az anyanyelv-elsajátítási zavarok feltérképezésénél lányok esetében 2 éves, fiúknál pedig 2,5 éves kor a fizioológiai, életkori határ.³⁷

A férfiak agya leginkább „egyfókuszú”, rekeszekre tagolódik egy fő funkcióval, amely a többitől függetlenül működik. Egyfelől ez pozitívum is lehet, mivel a férfi könnyen válhat egy terület elhivatott szakértőjévé. Nem csoda, hogy a világ műszaki szakembereinek 96 százalékát férfiak teszik ki. Az érem másik oldala viszont az, hogy az „egyfókuszú” koncentrálással könnyen elveszíthetik a fonalat. Példa erre az az fMR-vizsgálat, amely kimutatta, hogy olvasás közben annyira ki tud kapcsolni a férfiak agya, hogy közben alig hallanak.³⁸ Ezzel magyarázható az is, hogy kétszer nagyobb a vezetés közben mobilizáló férfiak baleseti rátája, mint a nőknek. Ezzel szemben a női agy többfókuszú: miközben kávézik, telefonál, programot futtat le egy számítógépen, paralel figyeli a háttérben zajló beszélgetéseket. Beszéd közben elkalandozik, vagy több vágányon beszél még egy mondaton belül is. Gondoljunk csak a klasszikus anyasze-
repre: mi mindent visznek véghez párhuzamosan, vagy hány elvégzendő teendőn kalandozik az agyuk. A nők agya alvás közben is aktív, nem csoda hát, hogy a személyi asszisztensek 96 százaléka nő.

Közkeletű vélekedés, hogy a nők *nyelvi képességeikben* túlszárnyalják a férfiakat, illetve hogy a lányok felülmúlják a fiúkat.³⁹ Ez az állapot kora serdülőkorra kiegyenlítődik. A nőknek gyorsabb a lexikális hozzáférésük, így a reakcióidejük is gyorsabb, hiszen a szóaktiválásuk 2786,6 ms, míg a férfiaké 3371,4 ms.⁴⁰

Hyde és Linn metaelemzéséből⁴¹ – amelyet 165 amerikai vizsgálatára, összesen mintegy 1,5 millió ember tanulmányozására alapoztak – kiderült, hogy a nők olvasási

31 Huszár (2009)

32 Uo.

33 Uo.

34 Gósy (2007)

35 Gósy (2005)

36 Uo.

37 Gósy (2000)

38 Pease–Pease (2005)

39 Füredi–Huszár (1986)

40 Gósy (1998) 193.

41 Hyde–Linn (1988)

készségben, anagrammakészítésben és esszéírásban is felülmúlták férfi társaikat. Érdekes továbbá, hogy míg egy férfi 2–4 ezer szót használ átlagosan naponta, addig egy nő 6–8 ezret. Míg a nők a stresszt oldják, jutalmaznak, kötődést és kapcsolatteremtést fejeznek ki a verbalitásukkal, addig a férfiak tényközlésre és problémamegoldásra törekcszenek, s ez sok esetben feszültséget hozhat létre a két nem között, mivel mások a kommunikatív elvárások egymással szemben.⁴² Például amikor a férfi mered maga elé, magában töpreng, a tévét kapcsolgatja vagy horgászik, akkor a nő inkább aktivitást várna el tőle. Ilyenkor nem vesszük figyelembe, hogy a férfi agyában úgynevezett „semmidoboz” is található a többi rekesz mellett – sport, család, munka –, ami annyit tesz, hogy az agyát ki tudja kapcsolni, s közben nem gondol semmire (ilyenkor hajlamosak a nők faggatózni, és félreértelmezni az inaktivitást), holott ez a „semmidoboz” adott a férfagyban, és ez az, ami kikapcsolja őket a mindennapos problémák össz-tüzéből.

A férfi és a női diskurzus közben felmerülő félreértések elkerülése végett is érdemes behatóbban vizsgálni a két nem kommunikációs elvárásait és képességeit egyaránt.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bishop, Katherine M. – Wahlsten, Douglas (1997): Sex Differences in the Human Corpus Callosum: Myth or Reality. In: *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, Vol. 21. No. 5. 581–601.
- Coates, Jennifer (1986): *Women, men and language*. London, Longman.
- Dobos Csilla (2006): A társadalmi nemek és a nyelvhasználat kapcsolatának vizsgálata a pragmatika és a diskurzuselemzés elméleti keretében. In: Kegyesné Szekeres Erika (szerk.): *Sokszínű nyelvészet II*. Miskolc, Passzer.
- Füredi Mihály – Huszár Ágnes (1986): Műfaji és nemi kommunikációs sajátosságok matematikai és statisztikai vizsgálata. In: *Pszichológia*, 6. évf. 3. sz. 369–383.
- Gósy Mária (1998): Színmegnevezések gyermekkorban és felnőttkorban. In: Lengyel Zsolt – Navracscsics Judit (szerk.): *Alkalmazott Nyelvészeti Tanulmányok II*. Veszprém, Veszprémi Egyetem.
- Gósy Mária (2000): *A hallástól a tanuláshig*. Budapest, Nikol Kkt.
- Gósy Mária (2005): *Pszicholingvisztika*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Gósy Mária (2007): *Beszédészlelési és beszédmegértési zavarok az anyanyelv-elsajátításban*. Budapest, Nikol Kkt.
- Hall, Stuart (1997): Representantion. In: *Cultural representations and signifying practice*. London, SAGE Publications Ltd.
- Hewton, Naika (1995): *Foundations of understanding*. Amsterdam, John Benjamins.
- Hilger, Mary Inez (1957): *Araucanian child life and its cultural background*. Washington, Smithsonian Institution.
- Humphrey, Caroline (1978): Pastoral Nomadism in Mongolia: The Role of Herdsmen’s Cooperatives in the National Economy. In: *Development and Change*, Vol. 9. No. 1. 133–160.
- Huszár Ágnes (2006): Az együttműködés nyelvi jelei. In: *Beszédgyógyítás*, 17. évf. 1. sz. 33–47.
- Huszár Ágnes (2009): *Bevezetés a gendernyelvészetbe: miben különbözik és miben egyezik a férfiak és a nők nyelvhasználatá és kommunikációja?* Budapest, Tinta Kiadó.
- Huszár Ágnes (2009): Női nyelv? Férfi nyelv? – Gendernyelvészet Magyarországon. In: Magyar Tudomány 3. Budapest, MTA.
- Hyde, Janet S. – Linn, Marcia C. (1988): Gender Differences in Verbal Ability: A meta-analysis. In: *Psychological Bulletin*, Vol. 104. No. 1. 53–69.

42 Pease–Pease (2005)

- Jespersen, Otto (1922): *Language: Its Nature, Development and Origin*. New York, Henry Holt & Company.
- Juhász Valéria – Kegyesné Szekeres Erika (2011): *Társadalmi nem és nyelvhasználat. Válogatott szemelvények az angol és a német szakirodalomból*. Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó.
- Kassai Ilona (1998): *Fonetika*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kramer, Cheri (1974): Women's speech: Separate but unequal? In: *Quarterly Journal of Speech*, Vol. 60. No. 1. 14–24.
- Lakoff, Robin (1973): Language and Woman's Place. In: *Language in Society*, Vol. 2. No. 1. 45–80.
- Pease, Barbara – Pease, Allan (2005): *Miért hazudik a férfi? Miért sír a nő?* Budapest, Park Könyvkiadó.
- Pléh Csaba et al. (2001): *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Sapir, Edward (1921): *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York, Harcourt, Brace and Company.

SUMMARY

Eras, Subcultures, Socialization – the Brain of Men Versus Women in the Framework of Gender Linguistics and Psycholinguistics

ÜRMÖSNÉ SIMON Gabriella

The focus of the study derives from the proposition of gender linguistics claiming that the discourses of women and men are different. The discrepancies are not only manifested in remote subcultures, but in our everyday life as well. I examine what rights women were entitled to throughout history, while also describing areas such as perception, senses, socialization, education, retarded speech development, brain representation and linguistic attributes concerning the language use of women and men.